

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

8-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 8 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Baxranov Sherzod

O'ZBEKISTON SSRDA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANTIRISH BILAN BOG'LIQ MUAMMOLARNI YECHIMINI TOPISHDA BUTUNITTIFOQ PAXTACHILIK ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI O'RNI	10-16
---	-------

Bazarbayeva Nilufar Anorbayevna

MILLIY HUNARMANDCHILIK: USTA-SHOGIRD MUNOSABATLARNING TRANSFORMATSION JARAYONLARI	17-21
--	-------

Sattarova Marhabo Mamatovna

O'ZBEKISTONDA MILLATLARARO TOLERANTLIK VA UNING MADANIY-SIYOSIY JARAYONLARIGA TA'SIRI	22-30
--	-------

Raxmatov Mirjon

BUXORO VILOYATIDA BOJXONA TIZIMINING SHAKLLANISHI TARIXIDAN	31-38
---	-------

To'xtasinov Mira'zam

SOMONIYLAR DAVLATI: HARBIY ISLOHOTLAR VA BOSHQARUV STRATEGIYALARI	39-42
---	-------

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Kuliboyev Azamat Shonazarovich

DAVLAT SEKTORIDA HISOBNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	43-48
---	-------

Azgarov Abdumutalib

INTERNET-MARKETINGNING UMUMIY OVQATLANISH KORXONALARIDA QO'LLANILISHI HOLATI TAHLILI	49-56
---	-------

Ochilov Mels, Sayfiyeva Parizoda

IMPACT OF INDUSTRIAL POLICY ON THE INVESTMENT CLIMATE: INTERNATIONAL EXPERIENCE	57-60
--	-------

Otabekov Javdod

GO'SHT YETISHTIRISH TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH VA "AQLLI QISHLOQ XO'JALIGI" IMKONIYATLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'NALISHLARI	61-68
--	-------

Navruzov Dilshod Ismatullayevich

AKSIYADORLIK JAMIYATIDA KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI INVESTITSION JOZIBADORLIKNI TA'MINLASH	69-74
--	-------

Uralov Temur Boxodir o'g'li

ENERGETIKA KORXONALARI AUDITI NATIJALARINI HUIJATLASHTIRISH VA AUDITORLIK HISOBOTINI TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISH	75-81
--	-------

Samandarov Og'abek

ENERGIYA XAVFINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISHDA ARDL MODELINING AHAMIYATI	82-86
---	-------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Yuldashev Rustam Daniyrovich

YANGILANAYOTGAN O'ZBEKISTONDA FALSAFIY TARBIYANING JAMIYAT

RIVOJLANISHIDAGI O'RNI 87-93

Adilov Zafar Yunusovich

ATROF-MUHIT TA'LIMI VA EKOLOGIK ONG: BARQAROR KELAJAK SARI YO'L 94-98

Berdikulova Surayyo Aslamovna

IJTIMOY ADOLAT VA QONUN USTUVORLIGI ME'YORLARINING SHAKLLANISHI 99-104

Taniqulov Jonibek Ashirkulovich

ZAMONAVIY O'ZBEKISTON JAMIYATI SHAROITLARIDA TA'LIM MADANIYATI 105-113

Yarbaev Xasan Xazratqulovich

JAMIYAT BARQARORLIGINI TA'MINLASH:

MILLIY VA GLOBAL XAVFSIZLIK KONTEKSTIDA TAHLIL 114-118

Maxsudjonov Kamronjon

MA'RIFIY TASHKILOTLAR TIZIMINING SHAXS MA'NAVIY MADANIYATIGA

TA'SIRINING IJTIMOY-FALSAFIY AHAMIYATI 119-123

Qo'chqarov Oybek G'ulomovich

INDUSTRIYA 4.0 DAVRIDA TA'LIM VA KASB-HUNAR INTEGRATSIYASI:

IJTIMOY-FALSAFIY YONDASHUV 124-128

Otaqulov Elyor Madiyrovich

EKOLOGIK KONFLIKTNING FALSAFIY MOHIYATI 129-136

Mamatqulov Rashid Pazilbekovich

TUSHUNCHA USTIDA MANTIQUIY AMALLAR 137-141

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Niyazov Ravshan Turakulovich

SKOTT TUROVNING "AYBSIZLIK PREZUMPSIYASI" ROMANIDA DIALOGLAR

XUSUSIYATI VA PERSONAJLAR XARAKTERISTIKASI 142-148

Yunusova Xilola Ravshan qizi

KONSEPTUAL INTEGRALLASHUV: O'ZBEK TILIDAGI

"V+(I)B YURA TURMOQ" ANALITIK ASPEKTUAL QURILMA TAHLILI MISOLIDA 149-154

Absalamova Gulmira Sharifovna

LINGVOSEMANTIK YONDASHUVDA ADABIY-LUG'AVIY TERMINLARNING

NAZARIY TAHLILI: KRIS BOLDIK LUG'ATI ASOSIDA 155-158

Dadajanova Aziza Karimullayevna

THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN TRANSLATION:

A CROSS-CULTURAL PERSPECTIVE 159-170

Bahromjonova Shahnoza Xolmatovna

YAPON XALQ ERTAGIDA TURFA VARIANTLILIK HAMDA ERTAKDAGI

RAMZIY MA'NOLAR: "MOMOTARO" (SHAFTOLIDAN TUG'ILGAN BOLA)

ERTAGI MISOLIDA 171-175

Babajanova Iqbol Salomaddinovna

SHAXS OTLARINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI 176-180

<i>To'xtayeva Sarvinoz</i> DUNYO VA O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA ETNONIMLARNING O'RGANILISHI	181-184
<i>Ayimbetova Damekhan Maksetbay qizi</i> TED XYUZ VA IBRAYIM YUSUPOV SHE'RIYATIDA POETIK ILHOM MANBALARI QIYOSI	185-189
<i>Ismatullayeva Nargiza, Qosimova Malika Xurshidovna</i> CHALLENGES AND INNOVATIONS IN SIMULTANEOUS INTERPRETER TRAINING IN CHINESE UNIVERSITIES: THE ROLE OF TECHNOLOGY IN MODERN PEDAGOGY	190-195

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>O'rinboyev Rustamjon</i> A SOCIO-LEGAL ANALYSIS OF THE EVERYDAY TRANSNATIONAL LIVES OF UZBEK MIGRANTS IN RUSSIA	196-206
<i>Uzakova Go'zal Sharipovna</i> YER NIZOLARINI SUDLARDA KO'RISH TARTIBI	207-212
<i>G'ofurova Dilafruz</i> AYOLLAR TOMONIDAN SODIR ETILADIGAN HAYOTGA QARSHI JINOYATLARNING KRIMINALISTIK TAVSIFI: NAZARIY VA AMALIY MUAMMOLAR	213-218
<i>Komilov Avazbek Bokijonovich</i> PROKUROR TAQDIMNOMASI BILAN BOG'LIQ MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH MASALALARI	219-223
<i>Juraeva Asal</i> OBSTACLES IN ENFORCING ICA AWARDS IN UZBEKISTAN	224-228
<i>Ходжаева Ширин</i> ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И ОБЪЁМ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАВОСУБЪЕКТНОСТИ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ООН В СФЕРЕ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ	229-239
<i>Imomniyozov Doniyorbek</i> SUN'IY INTELLEKT SOHASIDA ALGORITMIK JAVOBGARLIK: IJTIMOIY, HUQUQIY VA TASHKILIY YONDASHUVLAR	240-250
<i>Asadov Shahridin Faxriddinovich</i> XIZMATLAR TUSHUNCHASINING HUQUQIY VA IQTISODIY TAHLILI: SIVILISTIK DOKTRINA NUQTAI NAZARIDAN	251-254
<i>Суннатиллаева Сарвиноз</i> АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ РЕГУЛИРОВАНИЯ АНТИДЕМПИНГОВЫХ И КОМПЕНСАЦИОННЫХ ПОШЛИН В РАМКАХ ВТО И УЗБЕКИСТАНА	255-262
<i>Anarbayev Eldor</i> KONSESSIYALARNI XORIJIY DAVLATLARDA HUQUQIY TARTIBGA SOLISH	263-269
<i>Ibrohimov Azimjon</i> KORPORATIV IMKONIYATLAR DOKTRINASI: XORIJIY TAJRIBA VA MILLIY QONUNCHILIK	270-278

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Qurbonov G'ulomjon G'afurovich</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISHNING METODLARI, SHAKLLARI VA VOSITALARI	279-285
--	---------

<i>Safarova Nigora Nasilloevna</i> TRANSFORMATIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING NAZARIY ASOSLARI VA ULARNING KOMPETENTLIK YONDASHUVI BILAN BOG'LIQLIGI	286-293
<i>Muxammadjonov Muslimbek</i> OLIY TA'LIMDA TALABA MARKAZLI YONDASHUVNI JORIY ETISH MEXANIZMLARI ...	294-302
<i>Khabibullaeva Dilshoda</i> FUNCTIONS OF CODE-SWITCHING IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING CLASSROOMS IN UZBEKISTAN	303-309
<i>Berdiyeva Nilufar Berdiyeva qizi</i> INNOVATION YONDASHUV ASOSIDA TALABALARDA IJODIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI	310-314
<i>Hamidov Sherhali Shirinovich</i> BO'LAJAK INFORMATIKA O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA ZAMONAVIY TA'LIM TALABLARI VA YO'NALISHLARI	315-320
<i>Sattoriy Shohruh</i> RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TA'LIM SIFATINI NAZORAT QILISH MEXANIZMLARINI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI	321-325
<i>Tadjiyeva Nodira Yusupjanovna</i> TALABALARDA MUOMALA MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATSIYA JARAYONINING AHAMIYATI	326-331
<i>Sharofutdinova Ra'noxon Shavkatovna</i> "NURLI MASKAN" TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUVCHILARNI IJTIMOY HAYOTGA TAYYORLASH BO'YICHA KORREKSION-PEDAGOGIK ISHLARNING TASHKIL ETILISHINI O'RGANISH VA NATIJALAR TAHLILI	332-336
<i>Karimov Akramjon Zaynobidinovich</i> TO THE CONTENT OF PRACTICAL CLASSES ON THE MODULE "DECISION SUPPORT SYSTEMS" OF THE ACADEMIC DISCIPLINE "INFORMATION TECHNOLOGIES IN MANAGEMENT"	337-341

Received: 20 July 2025
Accepted: 5 August 2025
Published: 10 August 2025

Article / Original Paper

THE CORPORATE OPPORTUNITY DOCTRINE: FOREIGN EXPERIENCE AND NATIONAL LEGISLATION

Ibrokhimov Azimjon Abdumumin ogli

Independent Researcher at the Department of Civil Law,
Tashkent State University of Law

Abstract. This article discusses the doctrine of corporate opportunities and the fiduciary duties of directors in utilizing such opportunities. Within the scope of fiduciary obligations, the focus is placed on prioritizing the company's interests, avoiding conflicts of interest, and refraining from personal exploitation of corporate opportunities. The development of the "corporate opportunities doctrine" is analyzed through case law examples from the United States, the United Kingdom, Germany, and other common law jurisdictions. Although Uzbekistan's legislation is not yet fully developed in this area, recent legislative initiatives indicate an intent to incorporate this legal concept. The article highlights the possibility of holding directors civilly liable for misusing corporate opportunities, with a focus on the legal criteria of unlawfulness, fault, damage, and causation.

Keywords: corporate opportunity, fiduciary duty, duty of loyalty, director liability, fault, damage, causation, conflict of interest, common law.

KORPORATIV IMKONIYATLAR DOKTRINASI: XORIJIY TAJRIBA VA MILLIY QONUNCHILIK

Ibrohimov Azimjon Abdumumin ugli

Toshkent davlat yuridik universiteti
Fuqarolik huquqi kafedrası mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada korporativ imkoniyatlar doktrinası va direktorlarning ushbu imkoniyatlardan foydalanishidagi fidutsiar majburiyatlari muhokama qilinadi. Fidutsiar majburiyatlar doirasida, ayniqsa, kompaniya manfaatlarini ustuvor qo'yish, manfaatlar to'qnashuviga yo'l qo'ymaslik, korporativ imkoniyatlardan shaxsiy foyda olishdan tiyilish kabi masalalar yoritilgan. Anglo-sakson huquq tizimlarida keng qo'llaniladigan "corporate opportunities doctrine"ning AQSh, Angliya, Germaniya va boshqa davlatlar sud amaliyotidagi shakllanishi misollar asosida tahlil qilinadi. O'zbekiston qonunchiligi hali bu borada to'liq rivojlanmagan bo'lsa-da, yangi qonun loyihalarida ushbu institutni joriy etishga intilish mavjud. Maqolada direktorning korporativ imkoniyatlardan shaxsiy foydalangan holatlarida fuqarolik-huquqiy javobgarlik yuzaga kelishi mumkinligi, bunda huquqqa zidlik, ayb, zarar va sababiy bog'liqlik kabi shartlar asosida javobgarlik masalasi yoritiladi

Kalit so'zlar: korporativ imkoniyat, fidutsiar majburiyat, sodiqlik burchi, direktor javobgarligi, ayb, zarar, sababiy bog'liqlik, manfaatlar to'qnashuvi, anglo-sakson huquqi.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I82025N41>

Kirish

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-apreldagi F-5464-sonli "O'zbekiston Respublikasining fuqarolik qonunchiligini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoyishi bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasining fuqarolik qonunchiligini takomillashtirish Konsepsiyasi [1]", O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 8-noyabrdagi PQ-415-son "Korporativ munosabatlarning huquqiy asoslarini yanada

takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori[2] kabi hujjatlar bilan korporativ huquqiy munosabatlarni takomillashtirishga oid vazifalar belgilangan. Bu vazifalar yuridik shaxs boshqaruv organlari, ular faoliyatiga oid tijorat tavakkalchiligi, fidutsiar majburiyatlar institutini joriy etish kabilarga ham tegishli.

Ushbu vazifalar asosida O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining (keyingi o'rinlarda – FK) yangi loyihasi[3], "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga xo'jalik jamiyatlarining ijro organi, kuzatuv kengashi hamda majoritar aksiyadorlarining (ishtirokchilarining) mas'uliyatini oshirishga qaratilgan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" Qonuni loyihasi[4] hamda "Mas'uliyati cheklangan jamiyatlar to'g'risida"gi qonun loyihasida MCHJ boshqaruvida fidutsiar majburiyatlar institutiga oid qoidalar nazarda tutilmoqda.

Haqiqatan, hozirda jamiyat boshqaruv organi majburiyatlari qonunchilikda yetarlicha tartibga solinmagan. Amaldagi FKning 45-moddasida boshqaruv organi zimmasiga yuridik shaxsni uning manfaatlari yo'lida halol va oqilona boshqarish majburiyati yuklangan[5]. Ushbu majburiyat "Mas'uliyati cheklangan jamiyatlar to'g'risida"gi qonunning 42-moddasida ham umumiy tarzda tartibga solingan [6].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Mazkur maqolada korporativ imkoniyatlar doktrinasi bo'yicha xorijiy hamda mahalliy ilmiy adabiyotlar tahlil qilinadi. Anglo-sakson huquq tizimidagi (AQSh, Angliya) klassik manbalar — M. Eisenberg, S. Bainbridge, R. Clark, P. Davies, Gower va boshqalarning ishlari orqali "corporate opportunities doctrine" shakllanishi, mazmuni va sud amaliyotida qo'llanilishi o'rganiladi. Ular orqali direktorlarning fidutsiar majburiyatlari, xususan, sodiqlik burchi va manfaatlar to'qnashuvi holatlaridagi xatti-harakatlariga yondashuvlar aniqlanadi. Mahalliy adabiyotlarda ushbu mavzu endilikda rivojlanayotgan bo'lib, ayrim monografiyalar va maqolalarda fidutsiar majburiyatlar haqida umumiy fikrlar mavjud. Biroq korporativ imkoniyatlar masalasi chuqur tadqiq etilmagan. Shu bois maqola ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Muhokama

Ushbu masala bo'yicha korporativ huquq tizimi rivojlangan davlatlar qonunchiligiga yuzlanadigan bo'lsak, korporativ-huquqiy munosabatlarda asosiy "aktyor"lardan bo'lgan direktorlarning fidutsiar majburiyatlari ancha batafsil belgilanganligini ko'rish mumkin. Jumladan, fidutsiar majburiyatlar asosan ikki elementli shaklda ishlab chiqiladi: sodiqlik burchi (duty of loyalty) va g'amxo'rlik burchi (duty of care), ba'zi hollarda uchinchi element insofilik burchi (duty of good faith) ham ko'rsatiladi. Shuningdek mazkur standartlarning alohida elementlari ham shakllantirilgan. Masalan, sodiqlik burchining o'zida manfaatlar to'qnashuviga yo'l qo'ymaslik, kompaniya bilan raqobatlashmaslik, maxfiy axborotlarni oshkor etmaslik, shuningdek korporativ imkoniyatlardan foydalanmaslik kabi majburiyatlar ushbu standart doirasida qonunchilikda yoki huquqiy doktrinada qayd etiladi. Ushbu maqolada ham kompaniyani boshqaruvchi shaxslar fidutsiar majburiyatlaridan bir hisoblangan korporativ imkoniyatlarni suiiste'mol qilmaslik majburiyatiga oid masalalar atroflicha muhokama qilinadi.

Natijalar

Korporativ imkoniyatlar doktrinasi (corporate opportunities doctrine) anglo-sakson huquq tizimida shakllanib, ingliz va Amerika shtatlari qonunchiligida uzoq tarixga ega[7]. Biroq, uni endi faqat umumiy huquq mamlakatlariga xos institut deb bo'lmaydi: u Germaniyada

puxta ishlab chiqilgan, shuningdek Italiya va Fransiya huquq tizimlarida ham mavjud[8]. O'zbekistonda ushbu institut hali to'liq rivojlanmagan bo'lsa-da, yuqoridagi qonun loyihalarida hisobga olinayotganligini ko'rish mumkin.

Bugungi kunda korporativ imkoniyatlar institutini ifodalash uchun adabiyotlarda bir qator atamalardan foydalanish taklif etilmoqda: "qonuniy foyda olish imkoniyati" yoki "tijorat imkoniyati", "kompaniya imkoniyati", "biznes imkoniyati", "tadbirkorlik imkoniyati" va "korporativ imkoniyat".

Tadbirkorlik imkoniyati – bu tadbirkorlik faoliyatini olib borish yoki boshqa yo'l bilan daromad olish uchun mavjud bo'lgan har qanday imkoniyatdir. Tadbirkorlik imkoniyatidan foydalanish natijasida olinadigan foyda, odatda, tavakkal xususiyatga ega bo'lib, kafolatlanmaydi. Tadbirkorlik imkoniyatidan foydalanish bir marta foydali bitim tuzishni ham, uzoq vaqt davomida bir qator bitimlarni amalga oshirishni ham o'z ichiga olishi mumkin. Shuni esda tutish lozimki, tadbirkorlik imkoniyatidan foydalanish oxir-oqibat bitimlar tuzishni nazarda tutsa-da, dastlabki bosqichlarda u amaliy harakatlar (masalan, muzokaralar olib borish) orqali amalga oshirilishi mumkin.

Tadbirkorlik imkoniyatlaridan foydalanishni tartibga solish kompaniya va uning direktorlari o'rtasidagi munosabatlarda ayrim tadbirkorlik imkoniyatlari jamiyatga tegishli deb hisoblanishi lozimligini nazarda tutadi. Bunday imkoniyatlar kompaniyaning korporativ imkoniyatlarini tashkil etadi[9]. Boshqacha aytganda, tadbirkorlik faoliyatini yuritish yoki boshqa yo'l bilan foyda olish uchun mavjud bo'lgan barcha imkoniyatlar orasida shundaylari borki, qonun ularni kompaniyaga tegishli deb hisoblaydi.

Tadbirkorlik faoliyatida yuzaga keladigan imkoniyatlar orasida aynan jamiyatga tegishli bo'lganlarini ajratib olish masalasi, aslida, manfaatlar to'qnashuvini tartibga solish muammosining bir ko'rinishidir. D.I. Dedovning ta'kidlashicha, bunday to'qnashuv yuz bergan holatlarda huquqning vazifasi – qarama-qarshi manfaatlardan qaysi biri huquqiy jihatdan ustuvor va himoyaga loyiq ekanini belgilashdan iboratdir [10]. Agar direktor va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarda jamiyat manfaatlari ustuvor hisoblanadigan bo'lsa, bunday imkoniyatlar jamiyatga tegishli deb qaraladi. Shu sababli, direktor bu imkoniyatdan shaxsiy maqsadlarda foydalana olmaydi va undan foydalanish huquqidan cheklanishi lozim bo'ladi.

Tadbirkorlik imkoniyatining korporativ xarakterga ega ekanini aniqlash mezonlarini tahlil qilish alohida ilmiy tadqiqotni talab qiladigan masaladir. Shu sababli, ushbu maqolada bu mavzu keng yoritilmasdan, xorijiy sud amaliyotidan ayrim misollar keltiriladi. Ushbu misollar orqali korporativ tadbirkorlik imkoniyati qanday shakllarda vujudga kelishi va ifodalanishi haqida muayyan tasavvur hosil qilish mumkin.

Kuk va Diks ishi (Cook v. Deeks)

Korporativ tadbirkorlik imkoniyatlari o'zlashtirishga oid ishlardan biri *Cook v. Deeks* ishi hisoblanadi. Mazkur ishda *Toronto Construction Company Limited* kompaniyasining uch nafar direktori (ular bir vaqtning o'zida kompaniya aksiyadorlari ham edi) to'rtinchi aksiyadorni (da'vogarni) chetga surib, biznes faoliyatini o'z manfaatlariga yo'naltirishga harakat qilishgan. Ular Kompaniyaning asosiy mijozlaridan biri bilan muhim loyiha bo'yicha muzokaralar olib borishgan, biroq bu muzokaralarni yashirincha yuritishgan. Maqsad mazkur loyihani Kompaniyaga emas, balki o'zlari shu loyiha uchun tuzgan boshqa yuridik shaxsga yo'naltirish edi. Ushbu harakat orqali ular loyiha foydasini faqat o'zlari egallab olishga erishmoqchi bo'lishgan. Loyiha Kompaniyaga qaytarib berilishi mumkin bo'lmagan bosqichga yetgachgina,

ular bu haqda da’vogar xabar berishgan. Aslida, javobgarlar kompaniyaning obro’-e’tibori va resurslaridan foydalanib, o’zlarining yangi biznesi uchun tadbirkorlik imkoniyatini qo’lga kiritgan. Sud ularning bu harakatlarini kompaniya direktorlariga yuklatilgan fidutsiar majburiyatlarning buzilishi deb baholab, quyidagicha xulosa chiqargan: “Kompaniyaning faoliyati ustidan to’liq nazoratga ega bo’lgan shaxslar, o’z zimmasiga yuklangan fidutsiar majburiyatlar doirasida harakat qilishlari shart bo’lib, ular himoya qilinishi lozim bo’lgan kompaniya manfaatlarini boshqa maqsadlar yo’lida qurbon qilishga haqli emaslar. Bundan tashqari, ular aslida kompaniyaga tegishli bo’lgan tadbirkorlik imkoniyatlarini o’z shaxsiy manfaatlarini yo’lida ishlatish huquqiga ega emaslar[11].”

“Yer uchastkasi ishi” (1985).

Germaniya sud amaliyotidan 1985-yilda Germaniya Federal Oliy sudi ko’rib chiqqan ishni keltirish mumkin. Unga ko’ra tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun zarur bo’lgan yer uchastkasi uchinchi shaxs mulkida bo’lib, shirkat undan ijara asosida foydalanib kelgan. Shirkat ishlarini yuritish topshirilgan sherik (javobgar), ushbu yer uchastkasi sotuvga qo’yilganini bilgach, uni o’z rafiqasi nomiga sotib olishni tashkil etadi. Javobgarning rafiqasi dastlab shirkat bilan ijara munosabatlarini uzaytirishdan bosh tortadi. Keyin esa, ijara to’lovi sezilarli darajada oshirilgan taqdirda, yangi ijara shartnomasini tuzishga rozi bo’ladi. Biroq oradan ko’p o’tmay, javobgar shirkatdan chiqishi bilan bu shartnoma bekor qilinadi. Javobgar shirkat tarkibidan chiqqanidan so’ng, o’z oila a’zolari bilan birgalikda mazkur yer uchastkasida shirkat bilan raqobat qiluvchi faoliyatni boshlaydi. Shu tariqa, shirkat ishlarini yuritish topshirilgan ishtirokchi, shirkat uchun muhim bitim tuzish imkoniyatiga ega bo’lganidan so’ng, yer uchastkasini shirkat uchun sotib olish o’rniga, uni o’z rafiqasi tomonidan sotib olinishini tashkil etib, shirkatga tegishli bo’lgan tadbirkorlik imkoniyatini o’zlashtirib oladi. Germaniya Federal Oliy sudi ushbu ishtirokchi zimmasiga zararni qoplash majburiyatini yuklab, manfaatlariga daxldor bo’lgan barcha masalalarda aynan shirkat manfaatlaridan kelib chiqib harakat qilishi lozimligini, u shirkatga tegishli tadbirkorlik imkoniyatlaridan o’z foydasi yo’lida foydalanmasligi kerakligini ta’kidlaydi[12].

Yana bir sud ishida kompaniya direktori qurilish loyihasini kompaniya uchun qo’lga kiritishga uringan, biroq bu harakat muvaffaqiyatsiz yakunlangan. Shundan so’ng mijoz ayni loyihani shaxsan uning o’ziga taklif qilgan, direktor bu taklifni qabul qilgan, biroq bu haqdagi ma’lumotni kompaniyadan yashirgan[13].

Angliya va Germaniya huquqiy tizimlarida kompaniyaga tegishli bo’lgan korporativ imkoniyatni o’zlashtirish javobgarlikka sabab bo’ladi. Shu o’rinda, O’zbekiston huquqida bunday harakatlar qanday baholanishi va qanday oqibatlar keltirib chiqarishiga oid savollar yuzaga keladi.

Fuqarolik-huquqiy javobgarlik (ya’ni, fuqaroviy huquqbuzarlik tarkibi) yuzaga kelishi uchun odatda to’rtta asosiy shart ajratib ko’rsatiladi: huquqqa zid xatti-harakat, ayb (ayblilik), zarar yetkazilishi va ushbu huquqbuzarlik (harakat yoki harakatsizlik) bilan zarar o’rtasida sababiy bog’liqlik mavjudligi[14]. Shunga ko’ra, milliy qonunchilikda direktor tomonidan korporativ imkoniyatlardan foydalanish javobgarlik keltirib chiqarishi uchun ushbu foydalanish yuqorida keltirilgan belgilarga ega bo’lishi kerak.

Huquqqa zid xatti-harakat deb odatda amaldagi obyektiv huquq normalariga zid bo’lgan harakat (yoki harakatsizlik) nazarda tutiladi. Fuqarolik kodeksining 45-moddasida direktorning yuridik shaxs manfaatlarida insofli va oqilona harakat qilish majburiyati

belgilangan. Xuddi shunday majburiyat “Mas’uliyati cheklangan jamiyatlar to’g’risida”gi qonunning 42-moddasida ham mustahkamlangan. Shu bois, direktor o’zining insofli ish olib borish majburiyatini buzgan taqdirda, bunday xatti-harakat huquqqa zid deb e’tirof etiladi.

Fuqarolik huquqida subyektlarning insofli va oqilona ish olib borishi prezumpsiyasi amal qiladi (Fuqarolik kodeksi 9-moddasi). Biroq, adabiyotlarda bu prezumpsiya odatda direktorning korporativ imkoniyatlardan foydalanishga doir harakatlariga nisbatan tatbiq etilmasligi ko’rsatiladi. Ya’ni masalan, direktor tomonidan uning shaxsiy manfaatlari (yoki unga aloqador shaxslar manfaatlari) bilan yuridik shaxs manfaatlari o’rtasida ziddiyat mavjud bo’lgan vaziyatda sodir etilgan har qanday harakatni insofli deb hisoblanmaydi. Direktor majburiyatlaridagi insofli ish olib borish majburiyati umumfuqarolik insofilik majburiyati bilan aynan emas. Shuningdek direktorning fidutsiar majburiyatlarga zid keladigan boshqa xatti-harakatlari ham borki, ular mavjud bo’lganida direktor harakatlari insofli emas, aksincha qonunga xilof degan taxmin amal qiladi.

Direktor tomonidan korporativ imkoniyatlardan foydalanish manfaatlar to’qnashuvi holatini tashkil etadi. Chunki bunda direktor korporativ imkoniyatlarni o’zlashtirish va undan o’zi uchun foyda ko’rishga qiziqish bildiradi, ayni paytda jamiyatda ham ushbu imkoniyatdan o’z foydasiga foydalanishda manfaatdorlik bo’ladi. Qayd etilishicha, manfaatlar to’qnashuvi mavjud bo’lgan holatda bu to’qnashuv oshkor qilinmagan va belgilangan tartibda ma’qullanmagan bo’lsa, u insofsiz xatti-harakat deb baholanadi. Tadbirkorlik imkoniyatidan foydalanishning manfaatlar to’qnashuvi sharoitida sodir etilgan harakat sifatida baholanishi uchun, avvalo, ushbu imkoniyatning jamiyatga tegishli ekani aniqlanishi lozim. Aynan shu holat – ya’ni tadbirkorlik imkoniyatining korporativ tusga ega ekani – uni huquqqa zid xatti-harakat sifatida baholashda asosiy mezon hisoblanadi.

Umumiy qoida bo’yicha, fuqaroviy-huquqiy javobgarlik (xoh shartnomaviy, xoh shartnomadan tashqari) ayb mavjud bo’lgan taqdirdagina yuzaga keladi (Fuqarolik kodeksi 333-moddasi, 985-moddasi). Bunda huquqbuzarlik sodir etgan shaxs (zarar yetkazuvchining) aybli ekani prezumpsiya tarzida belgilanadi, javobgarlikdan ozod bo’lish uchun shaxs aybsiz ekanligini o’zi isbotlashi lozim. Ayni shu tamoyil — ya’ni ayb asosidagi javobgarlik — amaldagi tahrirdagi “Mas’uliyati cheklangan jamiyatlar to’g’risida”gi qonun (42-m.) mazmunida ham o’z aksini topgan. Ayb mazmuni bo’yicha doktrinada ikki xil yondashuv mavjud: subyektiv va obyektiv ayb nazariyalari. Subyektiv yondashuvda shaxsning o’z xatti-harakati va uning oqibatlariga nisbatan ichki munosabati ayb deb tavsiflansa, obyektiv yondashuvda shaxsning tegishli oqibat kelib chiqmasligi, huquq buzilishining oldini olish uchun o’ziga bog’liq bo’lgan, odatda shunday sharoitda o’rtacha oqilona shaxsdan kutiladigan barcha choralarni ko’rganligi aybdorlik yoki aybsizlik masalasini hal etishda asos qilib olinadi.

Direktorning ayblilik masalasi obyektiv yondashuv bo’yicha ko’rib chiqilsa, unda “insofli va oqilona harakat qilganlik aybsiz xatti-harakatga tenglashtiriladi[15].” Boshqacha aytganda, agar direktor jamiyatga tegishli korporativ imkoniyatlardan foydalangan bo’lsa, uning aybi bevosita insofsiz harakat qilganligi faktidan kelib chiqadi. Direktorning manfaatlar to’qnashuvi holatida sodir etgan harakatlari nafaqat insofsiz ish olib borish deb baholanadi, balki uning aybliligini isbotlangan deb hisoblanishiga ham olib keladi. Ayrim holatlarda fidutsiar majburiyatlar buzilishi ayni vaqtda aybdorlikni ham belgilashi haqidagi yondashuvdan farqli ravishda aybdorlik fidutsiar majburiyatlar buzilishidan alohida isbotlanishi lozimligi ham qayd etiladi. Ba’zida sodiqlik majburiyati doirasida aybdorlikni alohida isbotlash talab etilmasligi,

aybdorlik lozim darajada g'amxo'rlik majburiyatida ko'rib chiqilishi mumkinligi ham ko'rsatiladi. Ushbu yondashuvlarga chuqurlashmagan holda aytish mumkinki, doktrinadagi ustun yondashuvga ko'ra aybdorlik fidutsiar majburiyatlar buzilishiga singdiriladi va ayb masalasi alohida ko'rib chiqilmaydi. Shunga ko'ra manfaatlar to'qnashuvi sharoitida korporativ imkoniyatdan foydalanish sodiqlik majburiyatiga zid xatti-harakat sifatida baholanib, huquqqa xilof va, ayni vaqtda, aybli xulq-atvor hisoblanadi.

Fuqarolik huquqida zarar nafaqat fuqaroviy-huquqiy javobgarlikning zaruriy sharti, balki uning asosiy shakli ham hisoblanadi. Zarar deganda, huquq buzilishi oqibatida yuzaga keladigan mulkiy yo'qotishlar va ularning puldagi bahosi tushuniladi. Zararning ikki qismdan iborat: haqiqiy zarar (ya'ni huquqi buzilgan shaxs huquqini tiklash uchun qilgan yoki qilishi lozim bo'lgan xarajatlar, shuningdek, uning mol-mulkiga yetkazilgan natura ko'rinishidagi zarar) hamda boy berilgan foyda (ya'ni huquqi buzilgan shaxs, agar uning huquqi buzilmagan bo'lsa, fuqarolik muomalasining odatdagi sharoitlarida olishi mumkin bo'lgan, biroq huquqi buzilishi natijasida ololmagan daromad).

Direktor jamiyatga tegishli korporativ imkoniyatlardan foydalangan hollarda, jamiyatga yetkaziladigan zarar, odatda, boy berilgan foyda shaklida yuzaga keladi. Ya'ni, agar ushbu imkoniyat jamiyat manfaatlariga yo'naltirilganida olinishi mumkin bo'lgan daromaddan mahrum bo'ladi. Masalan, "Kuk – Diks" ishida kompaniyaning zarari asosiy mijoz bilan yangi loyihani amalga oshirish orqali olishi mumkin bo'lgan, biroq ololmagan daromaddan iborat bo'lgan. Bu daromad kompaniya ushbu loyihani amalga oshirish uchun qiladigan asosli xarajatlar chegirib tashlangan holda aniqlanadi.

Korporativ imkoniyatlardan foydalanish ba'zida jamiyatga haqiqiy zarar yetkazishi ham mumkin. Masalan, jamiyat ta'mirlash ishlarini amalga oshirishi kerak. Biroq direktor, jamiyat uchun ayni mos bo'lgan, sifat parametrlari yuqori va ish bahosi esa uncha yuqori bo'lmagan pudratchi bilan ta'mirlash ishlari bo'yicha shartnoma tuzish o'rniga, uni o'zining qurilishi uchun jalb qiladi. Jamiyat esa ishlarni bunga nisbatan sezilarli noqulay shartlarda taklif qilgan boshqa pudratchi bilan shartnoma tuzishga majbur bo'ladi va bu jamiyat uchun narxdagi farqlar ko'rinishidagi zararga olib keladi.

Korporativ imkoniyatlardan foydalanish jamiyatga zarar yetkazganligini aniqlash, odatda, murakkab emas, biroq zarar miqdorini isbotlash qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Agar direktor imkoniyatni o'zlashtirishdan daromad olgan bo'lsa, Fuqarolik kodeksining 14-moddasiga muvofiq, boy berilgan foyda huquqbuzar olgan daromaddan kam bo'lmagan miqdorda undirilishi mumkin. Biroq imkoniyat direktor uchun unchalik foyda keltirmagan bo'lsa, lekin jamiyat undan samarali foydalanib, ko'proq daromad olish ehtimolini ko'rsatsa, bunday vaziyatda zarar miqdorini isbotlash murakkablashadi.

Zararning miqdorini aniq belgilash imkoni bo'lmasligi sud tomonidan zararni undirish haqidagi talabni rad etishga bo'lmasligi kerak. Bunday holatda zararning miqdori sud tomonidan ishning barcha holatlarini hisobga olgan holda, adolat va javobgarlikning mutanosibligi tamoyillaridan kelib chiqib belgilanadi.

Korporativ imkoniyatdan foydalanish natijasida yetkazilgan zararni undirish imkoniyatiga to'siq bo'lishi mumkin bo'lgan yana bir qoida mavjud. Fuqarolik kodeksining 324-moddasi bo'yicha boy berilgan foydani aniqlashda kreditor tomonidan ushbu foydani olish uchun ko'rilgan choralar va tayyorgarliklar e'tiborga olinishi lozim. Agar jamiyat korporativ imkoniyatning o'zidan bexabar bo'lgan bo'lsa, undan foyda olish uchun qanday tayyorgarliklar

ko'rgan bo'lishi mumkin? – degan savol tug'iladi. Fikrimizcha, doktrinada qayd etganidek, "tayyorgarlik choralari to'g'risidagi qoidalarni mutlaqlashtirmaslik kerak: bir qator hollarda tayyorgarlik choralarini aniqlash zarur bo'lmaydi".

Shunday qilib, direktor tomonidan korporativ imkoniyatning o'zlashtirilishi natijasida jamiyatda mulkiy-salbiy oqibatlar yuzaga kelishi tabiiy. Biroq ko'rilgan zararining miqdorini aniqlash va uni isbotlash ko'plab holatlarda murakkab vazifa bo'lishi mumkin. Aytish o'rinliki, bu murakkablik korporativ imkoniyatlar doktrinasiga emas, balki boy berilgan foydani undirish institutiga xos bo'lgan umumiy muammolardan biridir.

FK hamda MCHJ to'g'risidagi qonunda boshqaruv organlari a'zolarining g'ayriqonuniy xatti-harakati natijasida yetkazilgan zarar uchun javobgarlik nazarda tutilgan. Shu munosabat bilan, fuqaroviy-huquqiy javobgarlikni zarar ko'rinishida yuzaga keltirish uchun zaruriy shart — bu zarar va huquqqa zid xatti-harakat o'rtasida sababiy bog'liqlik mavjud bo'lishidir. Mazkur sababiy bog'liqlikni isbotlash da'vogar zimmasiga yuklatiladi. Sababiy bog'liqlik masalasiga oid turli nazariyalar mavjud bo'lib, ularning har biri muayyan ustunlik va kamchiliklarga ega. Odatda, sababiy bog'liqlik "ikki hodisa o'rtasidagi obyektiv va konkret aloqa" sifatida ta'riflanadi, bunda birinchi hodisa: sabab ikkinchisidan oldin yuz beradi va uni keltirib chiqaradi, ikkinchi hodisa esa: oqibat birinchisining natijasi bo'ladi. Direktorning korporativ imkoniyatlardan foydalangani uchun fuqaroviy-huquqiy javobgarlikka tortilishi uchun, bu harakat jamiyatning mulkiy sohasida salbiy oqibatlarga olib kelgan sabab bo'lishi lozim.

Jamiyatga yetkazilgan zararining miqdorini aniqlashda va sababiy bog'liqlikni baholashda O.S. Ioffe tomonidan ilgari surilgan "imkoniyat va voqelik nazariyasi"ga tayanish mumkin[16]. Unga ko'ra, turli holatlar noqonuniy oqibatlar yuzaga kelishiga har xil darajada ta'sir ko'rsatadi: ba'zilar faqat abstrakt (nazariy) imkoniyatni yaratadi, boshqalari esa aniq (konkret) imkoniyatni vujudga keltiradi, ayrim holatlarda esa natijaning ro'y berishiga bevosita sabab bo'ladi. Agar noqonuniy xatti-harakat faqat umumiy imkoniyatni yuzaga keltirgan bo'lsa, javobgarlik qo'llanilmaydi. Biroq, agar u natijaning yuzaga kelishiga aniq sabab bo'lsa yoki ehtimolni voqelikka aylantirgan bo'lsa, unda javobgarlik uchun yetarli sababiy bog'liqlik mavjud, deb hisoblanadi.

Direktorning korporativ tadbirkorlik imkoniyatidan o'z foydasi uchun foydalanishi, odatda, jamiyat uchun zarar yetishi ehtimolini haqiqatga aylantiradi. Bu jamiyatning foyda olish imkoniyatidan mahrum bo'lishiga olib keladi yoki unga zarar yetishining aniq ehtimolini yuzaga keltiradi. Masalan, Kuk Diksga qarshi ishda direktor o'z kompaniyasini asosiy buyurtmachining yangi loyihasidan foyda olish imkoniyatidan mahrum qilgan. Natijada jamiyat boy berilgan foyda shaklida haqiqiy zarar ko'rgan. Yana bir holatda, agar direktor jamiyat uchun emas, balki qulay bo'lgan pudratchi bilan o'z uyida ish bajarish uchun shartnoma tuzsa va jamiyatni boshqa, yomonroq shartlardagi pudratchi bilan ishlashga majbur qilsa, direktorning bu harakati jamiyatga zarar yetkazishning aniq sababi bo'ladi. Bu zarar ikki pudratchining ish qiymati o'rtasidagi farqdan iborat bo'ladi. Agar jamiyat tanlagan ikkinchi pudratchi ishni sifatsiz bajargani natijasida ishlab chiqarish to'xtab qolsa va qo'shimcha zararlar yuzaga kelsa, bunday vaziyatda direktor faqat abstrakt zarar ehtimolini yaratgan hisoblanadi. Bu zararlarining haqiqatga aylanishiga esa ikkinchi pudratchining o'zi sabab bo'lgan bo'lib, javobgarlik ham unga yuklatilishi lozim.

Xulosa

Yuqorida keltirilganlardan ko‘rinadiki, direktorning korporativ tadbirkorlik imkoniyatidan foydalanishi holatida huquqbuzarlik tarkibining shartlari — huquqqa xiloflik, ayb, zarar va sababiy bog‘liqlik mavjud bo‘lishi mumkin. Agar direktor o‘z shaxsiy manfaatlari bilan jamiyat manfaatlari to‘qnashgan holatda ushbu imkoniyatdan foydalangan bo‘lsa, bu uning sodiqlik burchini buzuvchi harakati sifatida baholanadi, bunday harakat noqonuniy hisoblanadi. Shuningdek hozirgi yondashuvlarga asosan, direktorning aybi ham aynan uning sodiqlik burchini buzganligi bilan belgilanadi. Jamiyat ko‘rgan zarar (odatda bu boy berilgan foyda) va direktorning harakatlari o‘rtasidagi sababiy bog‘liqlik har bir ishning aniq holatidan kelib chiqib isbotlanadi. Bu borada ayrim qiyinchiliklar bo‘lishi mumkin, lekin ular direktorning bunday harakatlari oqibatida jamiyatga yetkazilgan zararni undirishga to‘sqinlik qilmasligi kerak.

Bugungi kunga kelib, milliy qonunchilik va sud amaliyoti direktorning jamiyatga tegishli tadbirkorlik imkoniyatini o‘zlashtirishini noqonuniy harakat deb baholashga asos bo‘ladi. Bunday harakatlar uchun direktor fuqaroviy javobgarlikka tortilishi mumkin. Sudlarda ham yuridik shaxslar boshqaruv organlari a‘zolarining javobgarligiga doir huquqiy mexanizmlarni yanada rivojlantirish lozim.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining fuqarolik qonunchiligini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoyishi // URL: <https://www.lex.uz/docs/-4272621>;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 8-noyabrdagi “Korporativ munosabatlarning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-415-son Qarori;
3. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksini tasdiqlash haqida”gi Qonuni loyihasi // URL: <https://regulation.gov.uz/uz/d/29059> ;
4. O‘zbekiston Respublikasi “Xo‘jalik jamiyatlarining ijro organi, kuzatuv kengashi va majoritar ishtirokchilarining mas‘uliyatini oshirish to‘g‘risida” Qonuni loyihasi, 30/11/2023, ID 90058 <https://regulation.gov.uz/uz/d/90058>
5. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi // URL: <https://lex.uz/docs/-22525>;
6. O‘zbekiston Respublikasining “Mas‘uliyati cheklangan va qo‘shimcha mas‘uliyatli jamiyatlar to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-310-II-son 06.12.2001 // URL: <https://lex.uz/docs/-22525>;
7. Corporate governance and directors' liabilities: legal, economic, and sociological analyses on corporate social responsibility / ed. by K.J. Hopt, G. Teubner. Berlin, 1985. P. 295-300.
8. The Anatomy of Corporate Law / ed. by R. Kraakman, J. Armour, P. Davies et al. Oxford, 2009. P. 165-166.
9. Clark R. Corporate Law. Boston-Toronto, 1986. C. 223-225.
10. Конфликт интересов. Дедов Д.И. – М.: Wolters Kluwer Russia, 2004. –С. 1.
11. Cook v. Deeks sud qarori (1916), [1 Appeal Cases 563]
12. Bundesgerichtshof, Urteil vom 1986, veröffentlicht in: Neue Juristische Wochenschrift (NJW), S. 584.
13. Industrial Development Consultants Ltd v. Cooley, High Court (England), 1972, reported in: [1972] 1 W.L.R. 443.
14. Гражданское право: учеб. в 3 т. Т. 1 / под ред. А.П. Сергеева. С. 963; Гражданское право: учеб. в 4 т. Т. 1. Общая часть / под ред. Е.А. Суханова.

-
15. Жукова Ю.Д. Соотношение противоправности и вины при нарушении руководителем хозяйственного общества требований разумности и добросовестности // Гражданское право. 2014. N 1. С. 10-13.
 16. Иоффе О.С. Обязательственное право. М., 1975. С. 113-128.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 8 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).